

УДК: 792.82:005

БАЛЕТНИЙ ТЕАТР УКРАЇНИ У СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СИТУАЦІЇ СЬОГОДЕННЯ

Олег ПЕТРИК

*Кафедра режисури та хореографії,
Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна
тел.: 032 240 36 23, e-mail: lny_k_choreog@i.ua*

У статті проаналізовано проблеми, що постали перед театрами у зв'язку з переходом країни до ринкової економіки. Визначено недостатність нормативно-правової бази, низький рівень менеджменту у керівництві театрів, недостатнє використання інтернет-ресурсів, слабе використання інфраструктури театральних закладів, недостатня співпраця з навчальними закладами та закладами професійної освіти з театральних спеціальностей.

Ключові слова: балет, театр, культура, мистецтво, менеджмент соціокультурної сфери.

Актуальність обраної теми підтверджує практичну відсутність розвідок та праць з обраної проблематики, а в опублікованих у різний час матеріалах і статтях з'являються хіба що тільки досить загальні описи чи характеристики функціонування балетного театру України у соціокультурному контексті сьогодення.

Метою є визначити соціокультурні проблеми функціонування балетного театру України сьогодення та змоделювати універсальну модель існування балетного театру у нових соціокультурних умовах.

Завданням являється проаналізувати стан дослідження з даної проблеми. Визначити історичну характеристику балетного театру кінця 20 початку 21 століття.

Дослідженням балетного театру сьогодення займались: у напрямках історичного та мистецького аналізу – М. Загайкевич, Ю. Станішевський, П. Чуприна, В. Туркевич, Т. Швачко, у напрямі організаційно-управлінських стосунків – І. Безгін, О. Семашко, В. Ковтуненко, Н. Корнієнко. Проте дослідниками не було висвітлено ряд проблем, що мають місце у балетних театрах України та способів їх усунення.

Коли на початку 90-х років ХХ ст. розпочалось становлення молодого української держави розвиток національної культури і мистецтва був зумовлений процесами, які для народу України були абсолютно новими. Зокрема, вплив соціо-економічних реалій життя, що були продиктовані переходом країни від планової до ринкової економіки, ці нововведення не могли не позначитись на соціокультурному та художньо-естетичному аспектах розвитку мистецтва, зокрема і балетного мистецтва.

Становлення й утвердження національної культури держави визначило напрямки театральної-художньої реальності, комплексом специфічних мистецьких та соціальних умов, загальним соціокультурним контекстом часу. У перехідний період розвитку української держави ці складові процесу розвитку театральної культури змінювалися особливо інтенсивно, що супроводжувалось радикальними перетвореннями у сфері культури, а це, відповідно відобразилось, на системі функціонування театральної культури. За часів ж тоталітарного режиму не допустимим було організувати міжнародні фестивалі та конкурси, розширювати й оновлювати репертуар.

Процес розвитку театральної-музичної культури розпочав свої глобальні зміни “особливо інтенсивно в перехідний період розвитку українського суспільства, який знаменує не тільки вибір нової парадигми соціального розвитку, але й супроводжується радикальними перетвореннями у сфері культури, які не можуть не впливати на характер функціонування театрального мистецтва і всієї системи театральної культури” [1, с. 38].

Розвиток сучасного балетного театру після здобуття Україною незалежності став доволі складним, але, водночас, й цікавим завдяки своїм пошукам та експериментам, напруженою боротьбою різних течій та напрямків мистецтва. З плином часу переоцінені були художні та моральні цінності, виникли нові погляди на вічні і класичні шедеври балетного мистецтва.

Класичний танець як естетична вершина сценічної хореографії та як унікальна система професійного виховання артистів і балетмейстерів практикується, оновлюється та збагачується, активно поглинаючи і перетворюючи здобутки найновіших течій і напрямків художньої культури.

Класичний танець в минулому використовували як основний засіб для створення в балеті образів принцес та принців, їх друзів, рабів та рабинь, різних фантастичних персонажів для відтворення казкового сюжету. Однак основа, на якій виникла мова класичного танцю, надзвичайно природня та життєва – це сама природа людини, органіка її руху, творча уява, емоціональність, любов та прагнення до прекрасного, благородного, піднесеного, цнотливого, що використовував у своєму танцювальному творчості народ, а потім і балетний театр [7, с. 13].

У теперішній час класична хореографія поступово втрачає свій пріоритет, свою першість у розмаїтті жанрів танцювального мистецтва. Про це все частіше говорять теоретики і практики світового балету, називаючи сучасний стан хореографії кризовим.

Сьогодні існує низка проблемних питань у класичному балеті, адже класичні шедеври посідають все менш вагоме місце навіть на афішах кращих театрів світу.

Навіть непорушна фортеця академічної класики Санкт-Петербурзький Маріїнський театр замість збереження шедеврів М. Петіпа, Ф. Лопухова, Л. Якобсона й Ю. Григоровича, накопичених десятиліттями художніх багатств, почав запопадливо схилитися перед зарубіжним, часто більш скромним досвідом, називаючи новаторськими припорошені пилом далеко не кращі постановки Дж. Баланчина, К. Макмілана і Дж. Ноймаєра [6, с. 370].

Українські ж колективи все ще дбайливо цінують та зберігають у своєму репертуарі світову й вітчизняну класичну спадщину, на якій зростали і формувалися майстри усіх артистичних поколінь.

Комплексний аналіз історичного шляху Національного академічного театру опери та балету України ім. Т. Г. Шевченка від його заснування до кінця 20 століття було здійснено відомим театрознавцем Ю. Станішевським. І у 2005 році П. Чуприна вивчає столичний театр в період 90-х років 20 століття у своїй дисертаційній роботі на тему “Творча діяльність Національного академічного театру опери та балету України ім. Т. Г. Шевченка в контексті розвитку української художньої культури”.

Діючий репертуар Київської національної опери України користується успіхом вдома і на гастролях закордоном, демонструючи такі постановки як “Лебедине озеро”, “Лускунчик”, “Спляча красуня”, “Жізель”, “Даремна обережність”, “Дон Кіхот”, “Коппелія”, “Баядерка”.

Класика посідає провідне місце і в репертуарі Київського муніципального академічного музичного театру для дітей та юнацтва, де балетну трупі показує високий професійний рівень сучасного українського балету в інтерпретації шедеврів світової хореографічної спадщини. Репертуар театру зосереджений зазвичай на молоду публіку і становить такі постановки “Лускунчик”, “Лебедине озеро”, “Ромео і Джульєтта”, “Коппелія”, “Спляча красуня”, “Попелюшка”, “Мауглі”, “Білосніжка та семеро гномів” та багато інших. Великою заслугою театру є включення в репертуар великих творів кантато-ораторіального жанру : “Реквієм” Морцарта, “Stabat mater” Россіні, “Карміна Бурана” Карла Орфа і “Реквієм” Альфреда Шнітке.

Балетна класика представлена досить широко на афішах Львівського національного театру опери та балету ім. С. Крушельницької. В діючому репертуарі театру “Корсар”, “Гарсія Лорка”, “Лебедине озеро”, “Даремна обережність”, “Лускунчик”, “Вальпургієва ніч”, “Франческа Дераміні”, “Дон Кіхот”, “Коппелія”, “Жізель”, “Кармен”, “Баядерка”, “Пахіта”, “Есмеральда”, “Ромео і Джульєтта”, “Створення світу”, [4, с. 378].

У репертуарі Донецького національного академічного театру опери та балету ім. А. Солов’яненка відображені такі світові шедеври: “Спартак”, “Корсар”, “Спляча красуня”, “Лускунчик”, “Жізель”, “Дон Кіхот”, “Ромео і Джульєтта”, “Лебедине озеро”, “Лісова пісня”, “Пахіта”.

Балетний колектив Дніпропетровського національного академічного театру опери та балету добре обізнаним з традиціями і стильовими особливостями класичного танцю. Артисти балетної трупи вміло розкривають свою виконавську майстерність захоплюючи глядачів як України, так і зарубіжжя такими постановками як “Лебедине озеро”, “Лускунчик”, “Лісова пісня”, “Даремна обережність”, “Спляча красуня”, “Дон Кіхот”, “Великий вальс”, “Спартак”, “Жізель”, “Ромео і Джульєтта”, “Тисяча і одна ніч”, “Дама з камеліями”, “Корсар”, “Княгиня Ольга”.

Основою репертуару залишається класика і в Харківському національному академічному театрі опери та балету ім. М. Лисенка: “Лебедине озеро”, “Лускунчик”, “Пахіта”, “Коппелія”, “Дон Кіхот”, “Жар-птиця”, “Жізель”, “Баядерка”, “Весна священна”, “Шопеніана”, “Тисяча і одна ніч”, “Спляча красуня”.

Одеський національний академічний театр опери та балету, зберігає в репертуарі вистави класичної спадщини, такі як: “Лебедине озеро”, “Лускунчик”, “Дон Кіхот”, “Жізель”, “Кармен”, “Жар-птиця”, “Баядерка”, “Шопеніана”, “Вальпургієва ніч”, “Спляча красуня”, “Попелюшка”.

Багато аналітиків у галузі хореографічного мистецтва зазначають, що хоча в балетних театрах України ставляться відомі твори великих хореографів, часто через ті чи інші особливості вони є далекі від своїх першоджерел, від мистецької

витонченості та художньо-естетичної досконалості. Сьогодні багато артистів балету, володіючи надскладною технікою класичного танцю і фізичною витривалістю, необхідною для точного виконання провідних партій, забувають про “душу” танцю, забувають, що танець повинен бути наповнений життям, а отже душевними почуттями та емоціями.

Важливо розуміти, що танець – це насамперед мистецтво, а не набір технічних рухів без жодних душевних переживань, без розкриття індивідуальності та характеру героїв. Так втрачається образний зміст класичної хореографічної лексики, а інколи губиться і балетмейстерське прочитання.

Також варто уникати одноманітної, “холодної” та монотонної манери руху так само, як і помилкового пафосу, фальшивого темпераменту і самовдоволення. [7, с. 17]. Прикро, що здібні артисти класичного танцю, вправно володіючи його лексикою, використовують лише її зовнішню форму, численні технічні прийоми, а не її багатобарвну інтонаційно-емоційну пластичну мову.

Загальна та виконавча культура танцівника визначає манеру його руху, яка без точного вивчення не може бути вихована так, як і досконала техніка руху без відповідної культури. Манера руху – це пластичний засіб вираження індивідуальності танцівника, це своя, а не чужа виконавча творчість, це справжнє мистецтво, а не наслідування найвідоміших світових артистів балету [7, с. 17].

Деякою проблемою є те, що в театрах доволі повільно розширюється репертуар, оскільки при нових постановках завдяки тісній співпраці балетмейстера й артиста формуються і розвиваються нові таланти. Часто молодим танцівникам складно порушити авторитетні норми своїх попередників, так як класична спадщина є найбільш досконалою в аспекті хореографічної форми. І все ж таки завдяки ретельній роботі досвідчених балетмейстерів та репетиторів з молодими артистами традиційні ролі все частіше зображені по новому.

Формуючись у складних соціально-економічних умовах, функціонуючи у новому соціокультурному контексті, провідні балетні колективи вже не змогли так інтенсивно розширювати свій діючий репертуар як колись. З'явилося багато чинників, які потребували зовсім іншого підходу до організаційно адміністративних змін у функціонуванні балетного театру сьогодення.

Сучасний період трансформацій українського суспільства впливає на всі складові культурної сфери. Особливо яскраво ці процеси демонструються у театральній-художній діяльності, яка вивела на перший план значущість соціальних факторів, обумовивши необхідність перегляду сталих принципів її регулювання та програмування. Це посилює необхідність урахування в них не тільки тих змін, що сталися у загальних векторах суспільного життя, але й регіональних, викликаних розмежуванням економічних та етносоціальних інтересів [2, с. 3].

Перед сучасним українським балетним театром постала низка важливих проблем, які можна поділити на вісім основних груп.

Однією з проблем виступає слабо сформована нормативно-правова база. Недостатньо регламентована діяльність у сфері культури нормативно-правовими актами як в Україні, так і в міжнародній діяльності. Сьогодні ще однією великою проблемою є недофінансування галузі культури. Через болісні ринкові перетворення, що зачепили також сферу культури, більшості театральних закладів виявилось надто складно існувати без бюджетного фінансування. Слабке фінансування

відображається на матеріально-технічному вигляді тих чи інших вистав, фізичному стані виконавців, часто недостатньо коштів на придбання нового обладнання, на капітальні ремонти, на підготовку нових театральних вистав, на закупівлю та оздоблення сценічних костюмів.

Важливе місце серед ряду проблем займає низька заробітна плата у сфері культури та недостатня мотивація для працівників з метою якісного надання послуг. Заробітна плата становить лівову частку витрат театрів (до 80%) і покривається за рахунок бюджетних коштів. Працевлаштування у державних театрах є постійним, із фіксованою зарплатнею. Однак, знову ж таки величина заробітної плати залежить від статусу театру та від посади (визнання) артиста. Фінансові труднощі унеможливають повноцінне забезпечення всіх цехів театру відповідним інвентарем, важко зміцнювати матеріально-технічну базу. І варто зазначити, із збільшенням матеріального заохочення працівників, якість виконання значно покращиться, збільшиться репертуар, як наслідок, є великий приплив глядача, рейтинг театру значно зросте.

Однак фінансові проблеми залишаються актуальними і для театральних працівників у інших закладах культури України з нижчим по рівню державним статусом. Так, художній керівник Львівського академічного драматичного театру імені Л. Курбаса В. Кучинський зазначає, що фінансування – це постійне гальмо, наша вічна проблема. Для того щоб дістати хоч якісь кошти, треба витратити дуже багато сил. А особливо у Львові, де такі поняття, як “меценатство” та “спонсорство”, ще не дуже поширені [3, с. 2].

Деяка проблема виникає через те, що адміністративні керівники закладів культури – в основному люди старшого віку, які звикли працювати в умовах командно-адміністративної економіки і, зазвичай, не мають бажання перевечатись чи запроваджувати якісь зміни.

Дуже незначна кількість професійних менеджерів у сфері культури зі знаннями не лише професійними, але й з глибоким розумінням та відчуттям театральної специфіки становить теж певні труднощі.

Серед ряду проблем є і незнання нових технологій, які можна було б застосовувати для покращення якості вистав. І не варто забувати й про слабкий розвиток вітчизняної сценічної техніки, що забезпечує організацію та проведення вистав [5, с. 503].

Також ряд проблем формує недостатнє представлення українського балетного мистецтва у всесвітніх соціальних мережах.

Однією з проблем, яка є далеко не на останньому місці, являється брак професійних кадрів. Адже, проаналізувавши ситуацію у більшості балетних театрів України, досліджено, що ще за часів СРСР артисти приїжджали в театр з багатьох країн колишнього Радянського Союзу. Але початкова школа і вища освіта, більшості з них, була здобута в Петербурзі, Москві, Мінську, Пермі. Після розпаду СРСР високопрофесійні викладацькі кадри перестали поступати до українських балетних театрів. Сьогодні, балетні колективи забезпечуються українськими освітніми закладами культури, і якщо в акторській справі це не так відчутно, то у галузі класичного танцю виникла досить складна ситуація, тому що молоді працівники, здебільшого, мали середню загальну освіту. На території України, а зокрема у Західному регіоні, практично не існувало вищих навчальних закладів,

де б виховували професійних спеціалістів. А це означає, що ще через кілька років могло б не стати балетмейстерів та викладачів, які могли б грамотно та професійно створити балетну виставу та забезпечити її належного рівня виконавцями.

Позитивним моментом у даній ситуації є те, що розуміючи цю проблемну ситуацію більшість центрів хореографічної культури в Україні почали створювати вищі навчальні заклади де готують фахівців відповідного профілю за освітньо-кваліфікаційними рівнями “Бакалавр”, “Спеціаліст”, “Магістр” дотримуючись вимог Болонської декларації про вищу освіту.

Отже, спробуємо змоделювати такі умови для функціонування балетного театру сьогодення.

Розділимо їх на дві групи: загальнодержавні, тобто ті, що забезпечуються на державному рівні та локальні – здійснюються керівниками конкретних балетних колективів.

Отже, на загальнодержавному рівні можна виділити такі заходи покращення умов функціонування балетних театрів:

- проведення загальнодержавних та міжнародних конкурсів, фестивалів і виставок з метою виявлення та залучення молодих талантів;
- налагодження системи обміну роботами і митцями як на Україні, так і на закордонному рівні, з метою обміну інформацією та досвідом;
- створення державної програми співпраці балетних театрів та інших закладів культури з навчальними закладами;
- розвиток і постійна підтримка позашкільної та професійної освіти у сфері культури, як “кузні” майбутніх кадрів;
- сприяння у створенні соціальної реклами балетного мистецтва та їх висвітлення у засобах масової інформації;
- залучення вітчизняних та іноземних експертів, їх знання і технології для покращення управлінсько-адміністративних, художніх, технічних можливостей балетних колективів;
- залучення енергозберігаючих технологій з метою зменшення затрат енергії для обслуговування сфери культури, а отже і зниження витрат пов’язаних з утриманням балетних колективів;
- створення сприятливого ґрунту для інвестиційної діяльності та меценатської допомоги з метою збільшення можливостей балетних колективів та розширення їхнього репертуару;
- запровадження контрактної системи для керівників та працівників балетних театрів з метою створення конкурентних умов розвитку балетного мистецтва;
- покращення нормативно-правової бази у сфері культури;
- проведення курсів підвищення кваліфікації керівників закладів культури;
- формування міністерством освіти держзамовлення з врахуванням потреб ринку праці не лише хореографів, а й менеджерів соціокультурної сфери, стимулювання використання балетними колективами інноваційних технологій,
- сприяння у розробці та підтримці інтернет-сайтів, як найкращих засобів комунікації, для забезпечення доступності до інформації ;
- зменшення податкового навантаження та запровадження податкових пільг на доходи від основної діяльності. Адже таке важливе джерело фінансування, як благодійні пожертви та спонсорські внески, також потребують сприятливішого податкового режиму;

• покращення фінансування балетних театрів (фінансування матеріально-технічної частини, умов праці трудового колективу, рівня заробітної плати).

Що ж стосується вирішення проблем балетних театрів на локальному рівні, то можемо виділити наступні заходи:

• проведення постійних моніторингів з метою правильної побудови репертуарної політики;

• правильна побудова організаційно-правової структури балетного колективу;

• розробка плану діяльності колективу, як на кілька років, так і на конкретний період. А також визначення потреб для здійснення вище згаданих планів та визначення механізмів їх забезпечення;

• підбір команди висококваліфікованих балетмейстерів-постановників, репетиторів, педагогів, солістів балету та артистів кордебалету;

• підбір талановитих професійних працівників технічних цехів, працівників адміністративної команди;

• забезпечення керівництвом театру умов праці та всіма необхідними новітніми засобами праці;

• розробка системи заощадження і мотивації працівників балетного театру за допомогою премії, додаткових вихідних та інших благ сприяла б заохоченню працівників і покращенню якості праці;

• співпраця з професійними навчальними закладами, які постачають кадри як навчально-виробничу базу для них та створення певних молодіжних підрозділів;

• організація гастрольно-концертної діяльності балетного театру;

• створення ефективної системи та організація суб'єктів розповсюдження квитків;

• організація роботи рекламного відділу балетного театру;

• постійна співпраця з пресою, радіо, та телебаченням;

• налагодження зв'язку зі прихильниками балетного мистецтва через мережу Інтернет (сайти, сторінки в соціальних мережах, чати), засоби масової інформації, рекламу тощо.

• співпраця з іншими підприємствами з метою укладання взаємовигідних домовленостей по наданню взаємовигідної підтримки;

• раціональне використання ресурсів балетного театру;

• використання енергозберігаючих технологій з метою зменшення витрат на утримання закладу;

• розробка керівниками театру проектів та залучення інвесторів, меценатів і спонсорів для реалізації даних проектів;

• розробка проектів для участі у конкурсах на отримання грантів;

• забезпечення сприятливих умов для доброї конкуренції є одним з найважливіших чинників розвитку балетної трупі, адже просування по «професійній драбині» шляхом максимальної віддачі своїй професії, а не «коридорні домовленості» є запорукою високого результату;

• створення системи контролю за добросовісним виконанням працівниками своїх обов'язків, а також встановлення відповідальності за неналежне їх виконання.

Проаналізувавши проблеми, які стоять перед балетним театром сьогодення та розглянувши можливі засоби їх вирішення треба сказати, що в нових соціокультурних умовах розширилися й широко активізувалися творчі контакти балетних колективів України з сучасною світовою хореографічною культурою, що допомогло

здобути багатий художньо-естетичний та організаційно-адміністративний досвід та здобутки зарубіжних балетних театрів.

Позитивним аспектом є збільшення кількості виїздів українських балетних труп на гастролі за кордон та й візити іноземних танцювальних балетів в Україну, що сприяє обміну досвідом та всезагальному знайомству з творчістю Дж. Баланчина, М. Грехем, Д. Робінса, Р. Джофрі, Р. Петі, С. Лифаря, Дж. Кранко, Дж. Ноймаєра, В. Форсайта, І. Кіліана, М. Бежара та інших.

Стало реальним створення міжнародних конкурсів, фестивалів та спільних проєктів, які були неможливими за часів тоталітарного режиму. Сміливі і масштабні сценічні втілення класичної спадщини як національної так і зарубіжної, створення нових шедеврів українськими хореографами стали рушійними елементами у становленні нового українського балетного театру.

1. *Безгін І. Д., Семашко О.М, Ковтуненко В. І.* Театр і глядач в сучасній соціокультурній реальності // Соціально-культурні виміри українського театру: ретроспектива, стан, тенденції. – Київський державний інститут театального мистецтва ім. І. К.Карпенка-Карого. – Ч. І. – Київ : КФНВК “Наука”, 2002. – 336 с.

2. *Ковтуненко В. І.* Український театр у період сучасних суспільних трансформацій. – Київський державний інститут театального мистецтва ім. І. К. Карпенка-Карого. – 2002. – 185 с.

3. *Олтаржевська Л.* Володимир Кучинський: Бездарність у нашому театрі існує тому, що існує страх // Україна молода. – 2007. – 8 червня. – 2 с.

4. *Паламарчук О.* Музичні вистави Львівських театрів (1776 – 2001). – Львів, 2007. – 448 с.

5. *Проскураков В. І.* Архітектура українського театру. Простір і дія: Монографія. – Львів : Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, видавництво “Срібне слово”, 2004. – 584 с.

6. *Станішевський Ю.* Балетний театр України: 225 років історії. – Київ : Муз. Україна, 2003. – 440 с.

7. *Тарасов Н.* Классический танец. Школа мужского исполнительства. 3-е изд. – С.-Петербург : Лань, 2005. – 496 с.

BALLET UKRAINE IN THE SOCIO-CULTURAL SITUATION THE PRESENT

Oleh PETRYK

*Stage Direction and Choreography Department
I.Franko Lviv National University
Universytetska str., 1, 79000 Lviv, Ukraine,
tel.: 032 240 36 23, e-mail: lny_k_choreog@i.ua*

This paper analyzes the problems faced by theaters in connection with the transition to a market economy. Detected failure of the legal framework, poor management of the

theater management, inadequate use of online resources, weak infrastructure use theatrical and entertainment facilities, lack of cooperation with universities and institutions of education with theater majors.

Keywords: ballet, theater, culture, art, management social and cultural spheres.

БАЛЕТНЫЙ ТЕАТР УКРАИНЫ В СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СИТУАЦИИ СЕГОДНЯШНЕГО ДНЯ

Олег ПЭТРЫК

*Кафедра режиссуры и хореографии,
Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина
тел.: 032 240 36 23, e-mail: lny_k_choreog@i.ua*

В статье проанализированы проблемы, стоящие перед театрами в связи с переходом страны к рыночной экономике. Определены недостаточность нормативно-правовой базы, низкий уровень менеджмента в руководстве театров, недостаточное использование интернет ресурсов, слабое использование инфраструктуры театрально-зрелищных учреждений, недостаточное сотрудничество с учебными заведениями и учреждениями образования с театральными специальностями.

Ключевые слова: балет, театр, культура, искусство, менеджмент соціокультурної сфери.

Стаття надійшла до редколегії 12.09.2012

Прийнята до друку 12.10.2012